

УДК 94: [29: 35] (477+498) Поп Й.-А.
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.38.27>

Сергій ЛУЧКАНИН, д-р філол. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0003-3318-6916
e-mail: luchkanyn@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

"ІСТОРІЯ РУМУНІВ" ЙОАНА-АУРЕЛА ПОПА: СЕРЕДНЬОВІЧНІ РУМУНСЬКІ ІНСТИТУЦІЇ (ПЕРЕКЛАД З РУМУНСЬКОЇ МОВИ)

Мета статті – ознайомлення наукових кіл України з перекладом із румунської мови "Історії румунів" Йоана-Аурела Попа, одного з найвидатніших сучасних румунських істориків, ректора Клужського університету імені Бабеша-Бояй (2012–2020), Президента Румунської Академії (з 2018 року). У статті відображено в діахронії внутрішню організацію румунських князівств: інституції та державне життя. Румунський народ займав особливе становище в Центральній та Південно-Східній Європі як єдиний спадкоємець латинської етнолінгвістичної традиції в цьому регіоні, натомість Візантійська імперія успадкувала лише римську політичну й інституційну традицію. Румунські інституції, включаючи державу, були, таким чином, римського та римсько-візантійського походження, перебуваючи під сильним впливом слов'янських зразків (ї, меншою мірою, тюркських "імперій", а саме, – печенізько-куманської (половецької)). Ці два елементи – римсько-візантійський та слов'янський – загалом визначали внутрішню організацію румунських князівств. У Трансильванії, де держава та її офіційні інституції перетворилися на нерумунські, була прийнята угорська модель за німецьким зразком, але без повної ліквідації давніх місцевих структур.

Ключові слова: історія Румунії, Йоан-Аурел Поп, середні віки, інституції та державне життя, румунська мова.

У статті подаємо фрагмент перекладу книги ректора (2012–2020) Клужського університету імені Бабеша-Бояй, академіка і нинішнього Президента Румунської Академії, провідного сучасного румунського і світового історика Йоана-Аурела Попа "Історія румунів" (2010), у якій викладено курс історії Румунії з нових сучасних позицій. Значну кількість тем (передусім історію Румунії XIX – початку XX ст.), певною мірою відомих, усталених в оцінюванні та за сюжетом, подано доволі стисло, а дискусійним (походження румунського народу та його мови; румунські землі за середніх віків; міжвоєнна Румунія 1920–1930-х рр.; Груднева революція в Румунії 1989 р.) приділено значно більшої уваги. Автор обачно і тактовно, з наведенням паралелей зі світової історії, висвітлює нелегку, складну, повчальну, величну й цікаву історію румунських земель та румунського народу, починаючи від його етногенезу й до сьогодення. Українською мовою історію Румунії перекладено вперше. Книгу адресовано широкому колу читачів – передусім студентам-історикам та філологам, учням-старшокласникам, загалом – історикам і філологам, а також усім, хто цікавиться історією південно-західного сусіда України – Румунії, яка так допомагає нам у нинішніх особливих випробуваннях у відстоюванні незалежності та територіальної цілісності. У фрагменті наводимо відомості про середньовічні румунські інституції – найвище керівництво країни (воєвода, господар), господарську раду, саношників, народні збори, організацію адміністративного управління територією, церкву, судочинство і військо. На території Румунії ці інституції зазнали впливу римсько-візантійської, візантійсько-слов'янської та західної традицій, що певною мірою перегукується з українськими реаліями княжої доби та козаччини. Упевнені, що український читач знайде об'єктивні відповіді з перекладу цього фрагменту на подібні питання.

Фрагмент перекладено за виданням: *Pop, Ioan-Aurel (2010), Istoria românilor. Colecția "Biblioteca populară" / Col. iniț. și coord. / Anatol Vidrașcu; conc. gr. și coperta / Vladimir Zmeev / București-Chișinău: Litera (Combinatul Poligrafic), 192 [pag].*

6. Світ Середньовіччя

В історії Румунії період середніх віків триває майже тисячоліття, починаючи від VI-VII ст., коли румуни як

народ, а також їхня мова, увійшли в завершальний етап свого формування, і приблизно до 1600 р., коли вже все яскравіше виявляються ознаки модерної доби. Упродовж цього тривалого часу румуни проникають до когорт європейських націй, утворюють власні середньовічні держави, витримують новий зовнішній натиск і зберігають під своєю владою частину території, де вони й проживають; перешкоджають разом зі своїми сусідами навалі турків-османів до Центральної та Західної Європи, відкривають нові установи, обробляють землю, розводять худобу, добувають мінерали, будують будівлі та церкви, пишуть книги, прославляють Господа – одним словом, живуть. І про цю епоху надовго збереглися різні кліше, зумовлені дописами нефахівців. Хто не чував висловів на зразок "темне середньовіччя", "середньовічне варварство", "ніби живемо в справжньому середньовіччі"?! Усі вони постали у зв'язку з ідеологією доби Відродження, коли вважалось, що наслідування античності – найвища мета будь-якого оригінального творіння. До цієї тези з часом звикли, забувши про оригінальну творчість тієї епохи, яка не тільки зберегла античні твори, але й витворила нову архітектуру, скульптуру і живопис, поезію трубадурів, схоластику, музичні розміри тощо. І серед румунів церква святого Ніколає з комуни Денсуш повіту Хунедоара, монастир Воронець або монастир Арджеш є зразковим свідченням генія людей – носіїв далекої від нас ментальності, які витворили блискучу культуру. Хоч би як, Середньовіччя – перший період в історії, коли румуни, уже цілковито сформовані як нелатинський народ, виходять на історичну авансцену.

6.9. Середньовічні румунські інституції

Інституції – організаційні стовпи будь-якої держави і вони охоплюють за Середньовіччя найвище керівництво країни (воєвода, господар), господарську раду, сановників, народні збори, організацію адміністративного управління територією, церкву, судочинство і військо. На території Румунії ці інституції зазнали впливу римсько-візантійської, візантійсько-слов'янської та західної традицій. Творцями та захисниками цих інституцій були члени нової феодальної еліти, сформованої після постановлення централізованих держав шляхом трансформації та прилаштування давньої верхівки ще з часів пізноантичної доби та епохи кочівників. Зокрема, феодалів

© Лучканин Сергій, 2025

Румунської держави та Молдови називали боярами, які походили переважно з давніх князів та воєвод. Трансільванських феодалів звали "благородними" (нобілями¹) у латинських актах, так само, як і в Західній Європі, а походили вони переважно з еліти угорських завойовників. До складу нобілів ("благородних"), після виконання певних умов, з плином часу ввійдуть і зверхники саксів та секлерів, і навіть частина румунських князів та воєвод. Та цю верхівку, особливо починаючи з XVI ст., вважатимуть елітою угорської нації незалежно від її доволі неоднорідного етнічного походження.

Воєвода та господар

Звання воєводи матимуть керманічі всіх трьох румунських держав. До них зараховуємо і Трансильванію, зважаючи на її переважно румунський етнічний склад та приналежність до Румунії. Утім, з політико-адміністративного погляду, за середніх віків та в Новий час Трансильванія не була румунською країною, оскільки румунів офіційно не визнавали за складову частину держави, і вони не могли брати участь у її керівництві. Щодо назви "воєвода", то вона – слов'янського походження, означає військового керманіча, який латинською мовою називався "вождь" (*dux*). Назва "воєвода", поруч з багатьма іншими, усталиться в період співжиття латинськомовного населення зі слов'янами, коли керманічі походили із числа панівних кочівників. Видається, що в ранній румунській мові існувало і слово *ducă* ("дука"²), що походить від латинського *ducem* (акузатив від *dux* "вождь"), яке потіснив інший термін ("воєвода"), що зберігся завдяки використанню старослов'янської мови в господарській канцелярії. У Трансильванії, після угорського завоювання, воєвода перетворюється із суверенного володаря просто на високого сановника (другий чи третій у державній ієрархії), якого призначає король Угорщини, васалом якого він стає. Влада трансільванського воєводи поширюється на сім комітатів (адміністративно-територіальні об'єднання Угорського королівства, що входили до Трансильванії), а в певні періоди поширюється (від імені угорського короля) і на саксів та секлерів, при цьому трансільванський воєвода набуває титулів і керманіча цих комітатів. Поза владою трансільванського воєводи залишаються землі з румунським населенням на захід та схід від Трансильванії (Банат, Крішана, Марамуреш та ін.). Воєвода Трансильванії має адміністративні, судові та військові повноваження, особисто призначає заступників, серед яких найважливішим є віце-воєвода³, організовує власну канцелярію. Наприкінці XIII ст. дехто з трансільванських воєвод, скориставшись кризою Угорського королівства, повстав проти своїх повелителів, створив незалежні інституції, поріднився з православними владарями Балканських країн, організував народні збори (парламенти), незалежні від угорських, прагнучи здобути цілковиту незалежність. Одним із таких могутніх воєвод на початку XIV ст. був Ладислав Кан, який захопив навіть королівську корону, знехтував погрозами Папи Римського та діяв як справжній суверен. Та все-таки за Середньовіччя трансільванські воєводи підпорядковувалися угорським королям. Країна серед Карпатської арки, яку складали сім комітатів із вкрапленнями саксів та секлерів, мала автономне становище у складі Угорського королівства, історичні джерела її часто називали *regnum* "королівством".

У Румунській державі (Цара Роминяска) та в Молдові центральна інституція – господар – була подібною до королівської на Заході. Найвищий керманіч країни називався "великим воєводою", тобто військовим вождем і "господарем" (рум. *domn* від лат. *dominus*), владарем держави та підлеглих. Згідно із середньовічною ідеологією він мав ці титули "з божої милості", із божественного бажання як "помазаник божий", жодна людина не могла зрівнятися в цьому з господарем, лише Бог. Цей факт означав незалежність держави, божественне походження господарського владарювання й необмежену владу керівника держави (автократію), як і будь-де в середньовічному світі. Трансільванський воєвода не міг називатися "господарем", оскільки найвищу владу в тамтешній державі мав король Угорщини. Саме угорський король був "паном", оскільки він був "помазаником Бога". Успадкування трону Молдови й Румунської країни було наслідувально-виборним. Теоретично могли стати господарями всі чоловічі представники господарської сім'ї, здорові "тілом і духом", тобто сини, онуки, брати живого господаря, якщо їх проголосили господарями народні збори. Часто сильні господарі самі проголошували своїх синів спадкоємцями престолу ще за свого життя. Румунські господарі очолювали військо, були найвищими суддями, проводили засідання ради та зборів країни, перебували на чолі церкви, ухвалювали законодавчі акти та постанови щодо прав власності, мали верховне право на всі землі господарства тощо, тобто в руках господарів концентрувалася вся влада.

Господарська рада

Ще з XIV ст. господарі мали навколо себе оточення з великих феодалів, включно зі своїми родичами, які допомагали правителям виконувати господарські функції. Згодом вони отримали конкретніші сановницькі посади. Найзначнішими сановниками стали:

ворник (*vornicul* (*palatinul*)), управляючий господарського двору;

логофет (канцлер) (*logofătul* (*cancelarul*)), керманіч господарської канцелярії, відповідав і за зовнішні зносини; вістерник (вістієрник, державний скарбник) (*vistierul* (*tezauratul*)), що опікувався прибутками господарства;

спатар (той, що носить шпагу, меч) (*spătarul* (*purătorul de spadă*)), військовий керівник, зазвичай і начальник кінноти;

пахарник (боярин-чашник) (*paḥarnicul*), який піклувався про господарські напої;

стольник (*stolnicul*), що займався обслуговуванням господарської трапези;

коміс (*comisul*), що відповідав за господарські конюшні; постельник (*postelnicul*), таємний радник господаря тощо.

Назви цих сановників були спільними для трьох середньовічних румунських держав, лише рада трансільванського воєводи була кількісно меншою та виконувала більш обмежену роль. Іноді, за слабких господарів, рада практично керувала країною; навпаки, окремі авторитарні господарі її скликали більш формально. Теоретично, коли господар був відсутнім чи не міг виконувати свої повноваження, раду очолював митрополит господарства, але реально найважливішу роль відігравали бан (намісник) Олтенії в Румунській державі та, іноді, портар⁴ Сучави в Молдовському господарстві. Ця господарська

¹ Лат. *Nobiles* "верхівка".

² Слово поширилося і в українській мові: ДУКА, заст. Багата людина; багач, багатий.

³ Щось на зразок князівського посадника в Київській Русі.

⁴ Портар відповідав за охорону фортечної брами, виконував обов'язки тлумача під час прийняття іноземних посольств.

рада – предтеча уряду в майбутньому, а сановники виконували роль міністрів.

Станові зібрання або Збори господарств

Середньовічне суспільство було розділене на стани (або привілейовані групи), що відокремлювалися від переважної частини непривілейованого населення. До привілейованих груп (станів, класів) належали знать (світські феодалі), духовенство та вільні люди, переважно городяни, котрі заробляли самі на прожиття. У румунських державах ця структура зазнала певних видозмін, оскільки, з одного боку, міста були недостатньо розвиненими, а з іншого, Трансільванія мала особливий етнічний склад. Отже, у Румунській державі та в Молдові існували стани церковників, феодалів та господарського двору – служники, воїни. Задля вирішення важливих питань господар та його рада скликали народні збори, сформовані саме із представників духовенства, феодалів (бояр) та війська. На цих зборах обирали господарів, ухвалювали господарські та фінансові рішення, обговорювали мирні договори та можливість визнання васалітету, вирішували питання, пов'язані з початком чи завершенням війни, визначали зовнішню політику тощо.

Трансільванія не була цілком незалежною країною, але й вона мала власні станові збори. Спершу, до кінця XIII ст., під головуванням воеводи, скликалася верхівка семи комітатів для розв'язання певних економічних, адміністративних, та передусім юридичних питань. Невдовзі, поруч зі знаттю, стали запрошувати і представників саксів, секлерів та румунів (уперше 1291 р., за головування короля). Таким чином, від початків збори Трансільванії мали певну етнічну ознаку, що з кінця XV ст. набула національного вираження. Ці станові збори (стани називали й терміном *universitates* "усеохопні") іменували загальними конгрегаціями¹. Незабаром по завершенні підкорення Трансільванії румунів, як пригноблених і православних (їх називали "схизматиками"), почали дискримінувати, а у XIV ст., за короля Людовіка I Анжуйського (1342–1382)², їх виключили як стан зі складу представників зборів. Румунів не допускали до керівництва, оскільки вони не були "привілейованими", тобто не мали спеціальних прерогатив, записаних у документах, які називалися "привілеями". Управління Трансільванією залишилося в руках трьох станів або "об'єднаних націй" (до яких входила верхівка угорців, саксів та секлерів), яких спершу називали "братерським об'єднанням", а згодом – "унією трьох націй"³.

Станові зібрання були тими інституціями, що передували сучасним парламентам, хоча їхніх членів не обирали, а призначали відповідно до знатності походження, соціального статусу тощо із числа певних привілейованих угруповань.

Адміністративно-територіальна організація

Будь-яка країна складається з менших територіальних одиниць, що мають різноманітні найменування – від провінцій та департаментів і до дистриктів та комітатів. Окремі країни – федерації – також складаються із держав, як от Німеччина, утворена із федеральних земель (нім. *Land*). Румунські держави також поділялися на

менші утворення, що переважно виокремлювалися навколо політичних центрів, котрі існували до формування централізованих господарств. Одні з цих об'єднань так само називалися країнами (лат. *terrae*), інші – князівствами (*жупами*), або воеводствами (*дукатами*). Після їхнього об'єднання територія Молдови поділялася на краї (області) (рум. *ținuturi*), а Волощина – на повіти (рум. *județe*). Зазвичай їхніми центрами були фортеця або містечко (торжище), у якому перебував представник господаря. Окремі повіти отримали назви за річками, на березі яких розташовувалися, як-от: Арджеш, Димбовіца, Верхній Жіу (Горж), Бузеу, Прахова, Мотру та ін. Інші називалися Жалеш, Вилча, Повіт Балти⁴, Ілфов, Браїла, Педурець⁵ та ін. Серед областей слід згадати Бакеу, Ботошани, Хотин, Білу Фортецю⁶, Ясси, Нямц, Ройман, Тротуш, Сорока, Тутова, Цецина, Кілія, Чернівці, Лепушна та ін.

У Трансільванії румуни також мали державства, князівства та дукати перед угорським завоюванням та колонізацією "гостей". На землях, подарованих дворянству, угорське королівство утворило комітати з центрами в давніх фортецях місцевих жителів, куди угорські королі надіслали своїх представників на імення комітатів. Воевода мав владу над наступними трансільванськими комітатами: Внутрішній Сольнок, Дебика (Добока), Клуж, Турда, Алба, Гунедоара і Тирнава. У західних землях, також переважно населених румунами, існували комітати (Біхор, Тіміш, Арад, Караш, Заранд, Сату Маре, Марамуреш та ін.), що безпосередньо входили до Угорського королівства. Утворювалися комітати поступово, унаслідок завоювань із заходу на схід. Найдавніші комітати, як-от Біхор (найближче розташований до власне Угорщини), датуються початком XII ст., а найпізніші, наприклад Тирнава (розташований далеко на Сході), відомі з XIII ст. Нобілі комітатів, утворені королем, формують тут власні інституції. Найважливішими були комітатські збори, котрі скликали для вирішення відповідних місцевих проблем, найчастіше – правничих. Оскільки трансільванський воевода скликав загальні збори всіх семи комітатів, то зібрання кожного окремого комітату поступово втрачають своє значення, перетворюються на судові сходи, а то й зовсім зникають.

Саки, що проживали переважно на півдні Трансільванії серед румунів, мали від угорського короля спеціальну територію, що називалася "Сакською землею" або "Королівською землею" (адже її виділив угорський король – їхній найвищий повелитель). Спершу вона була як один великий комітат, та невдовзі розпалася на сім міст (резиденцій) (потім ще надвоє) (лат. *sedes* "поселення"). Найважливішим було місто Сібіу (*Cibinium*, *Hermannstadt*⁷). Два сакські дистрикти – Брашов (*Corona*, *Kronstadt*) та Бістріца – залишилися ізольованими від решти міст-резиденцій. Угорський король назначав верховним вождем саксів одного з очільників комітатів, іноді ним міг бути навіть воевода Трансільванії. У кожному місті існували місцеві збори, представники яких сходилися на загальні зібрання всіх сакських міст. У XV ст. саки укріпили власну громаду, названу універсітас (*universitas*),

¹ Конгрегація (лат. *congregatio* "союз, з'єднання").

² В українській історіографії відомий як Людовік I Угорський (Лайош I, угор. I. (Nagy) Lajos, пол. Ludwik Węgierski, 5 березня 1326 – 11 вересня 1382) – угорський король з 1342 р., польський король з 1370 р., титулярний "король Галичини та Володимирії" ("Король Русі"). Син Карла I Роберта та Ельзбети Локетек (сестри Казімежа III). Представник Анжуйської династії Капетингів.

³ Лат. *Unio trium nationum*.

⁴ Рум. *balță* означає "болото, стояча вода; озеро, став". Найімовірніше слово в румунській мові слов'янського походження, хоча зафіксоване й в албанській мові, що дозволяє тлумачити його і як субстрат.

⁵ Рум. *pădure* "ліс"; *pădureț* "лісовий; дикий".

⁶ Рум. *Cetatea Albă* "Біла Фортеця", суч. місто Білгород-Дністровський.

⁷ Тобто "німецьке місто".

беручи таким чином дуже активну участь у трансільванських конгрегаціях.

Секлери, що проживали переважно на Сході Трансільванії, називали власну землю теж за етнічним критерієм, а саме, – "Земля секлерів", хоча й на ній мешкали разом із підкореними ними румунами. Ця територія також розподілялася на сім резиденцій, найважливішою з яких була Одорхей (Odorhei). На чолі їх перебував призначений королем магнат¹, якого часто обирали серед трансільванських воєвод. Їхній лад мав чимало спільного із сакським, хоча був архаїчнішим, не настільки розвиненим. Секлерів було менше, ніж саксів, вони проживали в гірській і дуже морозній зоні, не мали міських поселень і давніх ремісничьких традицій.

Румуни, хоча і проживали скрізь, унаслідок підкорення Угорським королівством і прибуття угорського, німецького та секлерського населення, не володіли офіційно жодною територією, котра їм належала б прямо, хоча й робили спроби сформувати певні автономні утворення. Та багато їхніх земель було конфісковано й подаровано новим прибульцям. Давні територіальні об'єднання румунів було модифіковано новими комітатами й містами-резиденціями. Однак ці утворення – князівства та воєводства – не могли бути цілковито і швидко знищені, чимало з них називалися в латинських актах "дистриктами румунів" (лат. *districtus Valachorum*), вони зберігалися впродовж десятиліть і навіть століть усередині комітатів та на землях, подарованих саксам та секлерам. Нині відомо майже про 60 подібних дистриктів, серед яких половина існували в Банаті, зокрема Хацег, Феґераш, Марамуреш (єдине румунське воєводство, повністю перетворене на комітат), Карансебеш, Луґож, Беюш, Золотистий Медіаш та ін. У дистриктах румуни зробили спробу зберегти власні адміністративні й судові інституції, особливо після того, як вони були позбавлені титулу державничької нації. У Румунських господарствах міста, на початках, виглядали як великі села, які іноді оточували вали та оборонні рови. Міське життя, у західному розумінні, на Схід поступово привносили німецькі колоністи. Тому до середини XIV ст. в Угорщині та в Трансільванії в усіх наявних містах (латиною їх називали *civitates*, за аналогією до бургів – середньовічних замків) німецька етнічність переважала. На чолі кожного міста був примар (суддя), якому допомагала рада, що складалася з 12 суддів (присяжних засідателів). Міста були королівськими опорними пунктами в боротьбі з великими феодалами. Поступово в Румунській країні та в Молдові майже в усіх містах починає домінувати румунське населення, у Трансільванії міста залишаються німецькою власністю, плавно в них збільшується частка угорського населення, а румунам забороняють оселятися в містах, передусім у комітатах.

Церква

Середньовічна людина не могла сприймати життя поза релігією та церквою. Тому церква набуває великої суспільної ваги, і не тільки в духовних питаннях, але і в усіх інших – від права на володіння землею і до розв'язання судових процесів.

Раніше було показано, як поступово поширилося християнство серед румунів, починаючи з II-III ст. і далі впродовж кількох віків. І з цього погляду румуни відрізняються від усіх своїх сусідів, які прийшли зі сходу в певний час і християнство в них було запроваджене також у визначену пору. Наприклад, угорці прийшли в Паннонію

896 р. і християнізувалися, значною мірою, близько 1000 р.; протоболгари прибули на Балкани 680 р., переважна більшість із них прийняли слово Боже 864 або 865 рр. У цих народів християнізація відбувалася зверху донизу, зусиллями відомих правителів, як-от Стефан I-Іштфан в угорців чи Борис-Михаїл у болгар. Нічого подібного не спостерігалось в румунів чи в інших автохтонів регіону – греків, албанців. Коли на теренах Румунії формувалися перші державні утворення, то серед румунів уже існувала народна християнська традиція та власна церковна організація (очевидно, неканонічна). Унаслідок свого географічного розташування та наявності певних перешкод у зв'язках із Римом (як Давнім Римом, так і Новим – Константинополем) румуни витворили офіційну церковну організацію на зразок південних слов'ян (слов'янізованих болгар). Так вони стали єдиним романським народом східного (візантійського) обряду, що ієрархічно підпорядковувався константинопольському патріархові, а мовою богослужінь, господарської канцелярії та книжної (писемної) культури стала старослов'янська мова. Християнські єпископати на території сучасної Румунії існували ще з IV ст. (у Добруджі), однак структурно організованішими з міцнішим зв'язком із Візантією та її балканськими володіннями вони стали з XI–XIII ст. Наявні численні свідчення про єпископати Банату, Крішани, Трансільванії, які не могли оформитися юридично внаслідок відсутності там румунської державності. Натомість на південь та на схід від Карпат з XIV ст. створюються православні митрополії з центрами в Арджеші, Сучаві, а згодом – у Тирговіште і в Бухаресті (у Румунській країні) та в Яссах (у Молдові).

Здавна два церковні центри (Рим і Константинополь) стали конкурувати на території Румунії, особливо після того, як Угорщина перетворилася на "апостольське королівство" з його місіонерською роллю в окатоличенні "язичників, еретиків та схизматів". Після 1054 року, коли дві церкви офіційно розірвали стосунки, західні християни стали називати східних "схизматиками" (які порвали відносини з Римом). У Трансільванії католицизм підтримувався угорською державою, прийшлим із заходу угорським населенням, а також саксами і секлерами. Найдавнішими єпископствами римського (католицького) обряду стали єпископати в Ченаді², Орадї та в Алба Юлії, послідовно засновані, у міру підкорення, у XI-XII ст. Згодом було засновано вищезгадуване половецьке єпископство, пізніше – єпископати в Бая та Бакеу (у Молдові), в Арджеші (у Румунській державі). У XIV ст. Анжуйська династія офіційно оголосила в Угорщині католицизм державною релігією *avant la lettre*³. Та попри все близько 1380 р., незважаючи на широку кампанію навернення всіх до "єдиновір'я" (католицизму), лише трохи більше третини населення королівства сповідувала католицизм. Природно, у державі, офіційно проголошеної католицькою, як це сталося в Угорщині, іудеї, мусульмани та православні не могли мати привілеїв. У Трансільванії румуни, будучи православними та підкореними збройно, опинилися громадянами "другого сорту", які мали повернутися або до католицизму, або, в іншому випадку, бути підданими дискримінації.

Судочинство

Давнє румунське право (*ius valachicum*) спиралося на міцні давньоримські традиції і скрізь використовувалося румунськими громадами. Із часом у феодальному суспільстві запроваджується власне законодавство – спершу в

¹ Лат. *comes*, рум. *comite* "граф".

² Ченад (рум. *Cenad*) – комуна в повіті Тіміш у Румунії, 65 км на північний захід від Тімішоари.

³ Фр. "до того, як зазначена концепція зародилася".

Трансільванії за західним зразком, згодом у Румунській державі та в Молдові – за візантійським прикладом. Судові інстанції вирізнялися різноманітністю, починаючи від найдавнішої, сільської, утвореної з "добрих і поважних людей", також феодальної (боярської, "шляхетної"), територіальних (повіт, комітат, дистрикт тощо) і аж до найвищої – правителя країни. Найвищим суддею був господар (король), лише він ухвалював смертну кару. Іноді це право делегувалося аристократії господарств, котра виносила кінцевий вердикт при розгляді найважливіших злочинів.

Військо та система оборони

В усіх трьох румунських середньовічних державах воєвода був і верховним головнокомандувачем, про що свідчить і його титул. Військо переважно складалося із феодалів, основним завданням яких і була саме війна, битва. У Трансільванії великі нобілі та католицький єпископ з Алба Юлії набирали значне військо, до якого приєднувалися загопи саксів та секлерів. Значну військову роль у Трансільванії мали й румунські князі, які завдяки їхнім винятковим військовим заслугам у захисті Угорщини частково набули дворянських прав (тобто офіційно здобули привілеї). У Румунській державі та в Молдові військо формувалося під господарським стягом і складалося з боярських чот, формувань вільних селян та городян. У XV ст., як подають окремі італійські джерела, румунські господарства разом могли виставити для відсічі османської агресії близько 100 000 людей – кінотників та піхотинців. Коли небезпека ставала надвеликою, окремі господарі залучали для боротьби і залежних селян. Військове озброєння було типовим для

середньовічної Європи. Із XV-XVI ст. стали використовувати, щоправда, ще без помітного успіху, і вогнепальну зброю. Вагому захисну роль відігравали і фортеці, споруджені на берегах Дунаю та Дністра, а також у Карпатах. Вони перебували в тісному зв'язку і формували цілісну оборонну систему, як по Дунаю (укріплення в Турну, Джурджу, Браїлі, захоплені згодом турками), так і по Дністру, як-от фортеці в містах Хотин, Орхей, Сорока, Тігіна, Біла Фортеця¹.

Джерела фінансування. Фінансування забезпечено Київським національним університетом імені Тараса Шевченка.

Список використаних джерел

- Pop, I.-A. (2010). *Istoria românilor*. București-Chișinău: Litera (Combinatul Poligrafic).
 Pop, I.-A., Bolovan, I., Costea, I. S., & Andea, A. (2006). *History of Romania* [Compendium]. Cluj-Napoca: Romanian Cultural Institute, Center for Transylvanian Studies.
 Popovici, S. (Ed.). (1992). *Romania: Foreign sources on the Romanians*. The Directorate.
 Treptow, K. W. (Ed.). (1997). *A history of Romania* (3rd ed.). Center for Romanian Studies.

References

- Pop, I.-A. (2010). *Istoria românilor*. București-Chișinău: Litera (Combinatul Poligrafic).
 Pop, I.-A., Bolovan, I., Costea, I. S., & Andea, A. (2006). *History of Romania* [Compendium]. Cluj-Napoca: Romanian Cultural Institute, Center for Transylvanian Studies.
 Popovici, S. (Ed.). (1992). *Romania: Foreign sources on the Romanians*. The Directorate.
 Treptow, K. W. (Ed.). (1997). *A history of Romania* (3rd ed.). Center for Romanian Studies.

Отримано редакцією журналу / Received: 26.06.25
Схвалено до друку / Accepted: 30.09.25

Serhii LUCHKANYN, DSc (Philol.), Assoc. Prof.
 ORCID ID: 0000-0003-3318-6916
 e-mail: luchkanyn@ukr.net
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

"THE HISTORY OF THE ROMANIANS" BY IOAN-AUREL POP: ROMANIAN INSTITUTIONS IN THE MIDDLE AGES (TRANSLATION FROM THE ROMANIAN LANGUAGE)

The purpose of the publication is to introduce to the scientific circle of Ukraine a translation from the Romanian language of "The History of the Romanians" by Ioan-Aurel Pop, one of the most prominent contemporary Romanian historians, Rector of Babeș-Bolyai University in Cluj-Napoca (2012-2020), and President of the Romanian Academy (since 2018). In the article is reflected a diachronic the internal organization of the Romanian Principalities: institutions and state life. The Romanian people had a special situation in Central and Southeastern Europe, being the only heir of the Latin ethno-linguistic tradition in this region, while the Byzantine Empire had inherited only the Roman political and institutional tradition. The Romanians institutions, including the state, were, thus, of Roman and Roman-Byzantine origin, strongly influenced by Slavic models (and, to a smaller extent, by Turkic "empires", namely the Pecheneg-Cumanian empire). These two elements – Roman-Byzantine and Slavic – generally defined the internal organization of the Romanian principalities. In Transylvania, where the state and its official institutions turned non-Romanian, the Hungarian model of German inspirations was adopted, but without completely eliminating the ancient local structures.

Keywords: *History of Romania, Ioan-Aurel Pop, the Middle Ages, institutions and state life, Romanian language.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

¹ Нині – це місто Білгород-Дністровський.